

LBRIS

We know
books

VILÁGJÁRÓ

MAGYAROK

DZSINGISZ KÁN SZÜLŐFÖLDJÉN

BENKŐ MIHÁLY

Barót, 2024

Nemzeti
Kulturális
Alap

Szerkesztette: Kun-Gazda Gergely
Térképek: Dimap Bt. – Budapest
Korrektúra: Kósa Erika
Sorozatterv: Vasiliu Anna
Borító és tördelés: Lukács László

© A képaláírásokban fel nem tüntetett fotók: Benkő Mihály, 2024

© Tortoma Könyvkiadó, 2024

© Benkő Mihály, 2024

A Tortoma Kiadó az 1795-ben alakult Magyar Könyvkiadók és
Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.

Tortoma Könyvkiadó, Barót
Alapítva 2006-ban
Tel.: 004 0745 163 415, 004 0367 109 167
e-mail: tortomakiado@gmail.com

Felelős kiadó: Demeter László, a kiadó igazgatója

A Tortoma Kiadó és Könyvkereskedés webáruháza:

www.erdelyikonyv.hu
Minden könyv Erdélyről!
Minden könyv Erdélyből!

 erdelyikonyv.hu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
BENKŐ MIHÁLY

Dzsingisz kán szülőföldjén / Mihály Benkő. - Baraolt :

Tortoma, 2024

ISBN 978-630-6682-01-0

821.511.141

913

TARTALOM

Mongólia, az utolsó nomád paradicsom	6
Hentij tartományban, Dzsingisz kán szülőhelyén	11
Miért éppen Mongólia?	11
Első mongóliai utam, Találkozásom Timurral	20
Hentij tartomány és Mongólia alapítója: Dzsingisz kán	31
A Kék-tónál	37
„A férfiak három versenye” (Naadam) Hentij megyében	43
Dzsingisz kán útjain	48
Mongóliai kazakok között	60
Kazakok között a Mongol-Altajban	60
Havas csúcsok őrizte tájak és lakóik	65
Téli szállás, nyári szállás	72
Pásztorélet, vadászat és halászat, étkezési szokások	76
Lovas élet	80
A bajan-ölgiji hegyekben átélt kalandos eseményekből	82
Lányszöktetés	82
Farkaskaland	84
Barátságos és barátságtalan találkozások pásztorkutyákkal	85
Hazafelé: Magyar puli a mongol pusztán	88
Míntha honfoglaló őseinkkel találkoztam volna	89
Mazsarok a Mongol-Altajban	89
Bajan-Ölgij, a Szagszaj folyó völgye	91
Múzeumi tárgyak használatban	98
Az altaji kazakok között	98
A szkíta, hun, türk múlt emlékei	104
Ősmagyar hitvilági szokások párhuzamai a mongóliai kazakok között	107
Utószó helyett	117
Jegyzetek	119

URDIS | We know MONGÓLIA, AZ UTOLSÓ NOMÁD PARADICSOM

A mintegy másfél milliárd négyzetkilométernyi területű Mongólia Legbelsőbb Ázsiában található. Északon Oroszország, délen Kína határolja, tengerpartja nincsen. Területének nagyobb része füves pusztaság, délen a Góbi sivatag, északon hegyek és fenyőerdők határolják. Lakosainak száma napjainkban több mint hárommillió, ebből egymillióan élnek a fővárosban, Ulánbátorban. A vidék népsűrűsége meglehetősen csekély, néhány ember négyzetkilométerenként.

Mongólia adminisztrációs térképe

Mongólia átlagosan 1580 méter magas, hatalmas fennsíkon helyezkedik el, Oroszország és Kína között. Legmagasabb hegysége a Mongol-Altaj nyugati csücskén, a kazaklakta Bajan-Ölgij tartományban fekvő Tavan Bogd Uul (Öt Isten hegye – legmagasabb pontja a Hujtun-csúcs, 4374 m), legalacsonyabb pontja pedig keleten van, de az is 580 méter magasan a tenger szintje felett. A nagy tengerszint feletti magasság, a tiszta levegő Mongóliát földkereségünk egyik legjobban fényképezhető tájává teszi.

Mongóliában járva a vidéket hófödte hegycsúcsok, dombok, erdős, sziklás hegyek, északon fenyvesek, majd dél felé haladva erdős sztyeppék, sztyeppék, félsivatagok és sivatagok tárulnak szemünk elé. A hatalmas országnak négyezer folyója, háromezer kisebb-nagyobb tava van, igen gazdag ásványi kincsekben. Éghajlata erősen kontinentális, kemény és hideg telekkel, napközben forró, éjjel hűvös nyarakkal. A tavasz és az ősz rövid. A flóra és fauna igen gazdag. A tajga és a magas hegyek lakói többek között a medve, a prémes

Przevalszkij-vadlovak a Hortobágyi Nemzeti Parkban.

Forrás: [https://hirado.hu/Beliczay László](https://hirado.hu/Beliczay%20László)

állatok (például a róka), az őz és szarvas, mindenféle sok a farkas, Mongóliában élnek olyan különleges, a Vörös Könyvben leírt állatok is, mint például a hópárduc, a hegyi vadbirka, a kőszáli kecske, a Przevalszkij-ló, a kulán (vadszamár) és a vadteve. A 900 madárfaj közül az Európában oly ritka daru mindennapi látvány. A madarak között sok a ragadozó és a dögevő: sólymok, ölyvek, kőszáli sasok, keselyűfélék, kányák, hollók. A folyókban és tavakban hemzsegnek a jóízű, fehér húsú halak.

Mongólia az eurázsiai sztyeppe övezetében egykor széles körben elterjedt lovas nomád pásztorélet utolsó nagy rezervátuma.

Manapság az úgynevezett fejlett országok jómódú és gazdag lakói szívesen töltik szabadságukat a civilizáció ártalmaitól érintetlen tájakon. Egyre többen választják közülük utazási célul Mongóliát. Ez az ország éppen úgy kincsesbánya természetkedvelő turisták, vadászok számára, akárcsak régészek, néprajzosok, geológusok, biológusok, Kelet-kutatók, fotósok számára.

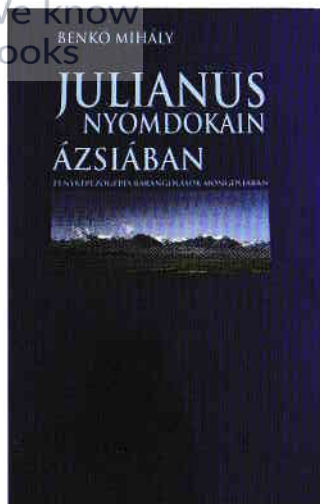
Két évtizede, amikor utójára jártam Mongóliában, az országnak aszfaltútjai szinte nem is voltak. A földutak erdős hegyeken, végtelen pusztákon, homokos és köves sivatagokon keresztül vezetnek, olyan tájakon át, amelyeken napjainkban is virágzik az egyik legrégebbi emberi életforma: a nomád pásztorélet.

Bármerre jár az ember a mongol vidéken, a széles sztyeppén mindenféle birka- és kecskenyáját, gulyákat, méneseket, teve-

Magyarországon tanultak, jólétteltek és beszéltek magyarul. Timur, akivel két alkalommal, 1992-ben és 1996-ban a hentiji Dzsingisz- emlékeket jártam végig, sajnos már nincs az élők sorában. 1988-as mongóliai utamon találkoztam vele először, különleges körülmények között, amelyekről az alábbiakban szólok. Sajnos csak most, néhány évvel Timur barátom halála után kerülhet sor arra, amit első találkozásunk óta terveztünk: a hentiji Dzsingisz- emlékek leírásának és általam készített fényképeinek könyv formájában történő megjelentetésére.

Nyugat-Mongóliába vezető útjaim kísérője, a kazak Edge, szintén Magyarországon tanult, és hasonlóan Timurhoz, ő is jól ismerte a magyar nyelvet.

Mándoky Kongur István, a magyar turkológia egyik legnagyobb alakja mutatta be és ajánlotta őt nekem, amikor segítségével előkészítettem ázsiai útjaimat, a magyar honfoglalás korból ismert hitvilággal kapcsolatos szokások belső-ázsiai néprajzi párhuzamainak helyszíni kutatását. Edge 1975–1980 között Mándoky Kongur Istvánt kísérte a Mongol-Altajban ma is nomád életet élő kazakok között. Mándoky kiváló lovas volt. Lóháton járták be az egész területet, olyan helyeket, amelyekre a ló könnyebben eljut, mint a gépkocsi. Az 1980-as évek végén Mándoky kérésére Edge elvállalta, hogy engem is segít munkámban, és kísér nyugat-mongóliai útjaimon. Én sajnos nem lovagolok, így nem lovon, hanem teherautón, terepjárón jártuk be Bajan-Ölgij kazaklakta tájait. Kerestük és megtaláltuk a honfoglaló magyarok temetkezési szokásainak, életmódjának máig, vagy szinte máig élő néprajzi párhuzamait a mongóliai kazakok között. Ezenkívül 1996-ban, vagyis a magyar honfoglalás millicentenáriumának évében nagy meglepetésemre találkoztunk a kazakok kereit törzsszövetségében élő mazsarokkal, vagyis keleti magyarokkal is, akik feltehetőleg Julianus barát magyarjai Ázsiába visszatért utódainak leszármazottai. (A „mazsar” szó kazakul egyértelműen „magyart” jelent).

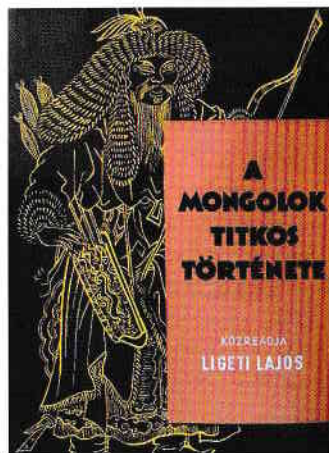

HENTIJ TARTOMÁNYBAN, DZSINGISZ KÁN SZÜLŐHELYÉN

MIÉRT ÉPPEN MONGÓLIA?

Mongólia, Dzsingisz kán hódításainak története és a nomád világ már gyerekkorom óta érdeklődésem középpontjában állt. Gimnazista koromban került a kezembe először az orosz író, V. G. Jan regénye Dzsingisz kánról.² Ebben az időben olvastam Sz. P. Tolszto munkáját is az ősi Chorezmről.³ Ennek a műnek utolsó oldalain Sz. P. Tolszto leírja, hogyan és miért bukott el az ókor óta fennálló, a 13. század elején megingathatatlan látszó chorezmi birodalom Dzsingisz kán első nagy nyugati hadjárata nyomán, majd hogyan tűnt el örökre a világtörténelem lapjairól. Dzsingisz kán hadseregének magasabb rendű taktikájában és stratégiájában, kiváló felderítésében rejtett mindennek a titka. Az olvasottak mély hatást tettek rám. Történelem szakos egyetemi hallgatóként, a középkorról szóló tanulmányainkat összefoglaló első szigorlatomon nagyon meörültem az Aranyhordáról húzott tételnek. Úgy tekintettem, hogy maga Dzsingisz kán segített nekem abban, hogy jelesre vizsgáljak egyetemes történelemből.

1962-ben vettem meg a magyarul nem sokkal előbb megjelenő *A mongolok titkos történetét*.⁴ Ez a mű leírja, milyen szerény kezdetei voltak Dzsingisz kán útjának egy világbirodalom megalapítása felé, majd részben végigviszi az olvasót az általa megtett úton. *A mongolok titkos története* az egyetlen, nomádok által írt krónika saját népük történetéről a 13. században keletkezett, közvetlenül Dzsingisz kán hódításai után. Lőrincz L. László ennek a krónikának az alapján írta meg *Dzsingisz kán* című, nagy sikerű ismeretterjesztő könyvét a nagy mongol államalapítóról.⁵

Igaz ugyan, hogy írtam egy ókori görög témájú történelmi regényt (Benkő Mihály, *Új törvény Spártában*, Budapest, Móra Ferenc Kiadó, 1983), de akkoriban még nem választottam kutatási területet a történelemtudomány berkeiből – a Dzsingisz kánról szóló, akkoriban megjelent munkák érdeklődésemet egyértelműen terelték a mongol birodalomnak a történelem színpadán való megjelenése, majd a mongolok hatalmas hódításai és fénykora, a nomád világ felé.

Az 1980-as évek elején beadtam egy cikket az ankarai csatáról az MTA Történettudományi Intézet népszerű ismeretterjesztő folyóiratának, a *Históriának*. Ankaránál 1405-ben Közép-Ázsia nagy hadvezére, Timur Lenk tönkverte azt az I. Bajazid szultánt, aki kilenc évvel korábban, 1396-ban Nikápolynál megsemmisítette Európa országainak ellene induló keresztes seregét. Ez a cikkem nem jelent meg, azonban később tartalmát felhasználtam a *Csata Nikápolynál* című, a Móra Kiadónál megjelent ifjúsági ismeretterjesztő könyvben. Viszont ezen írásom beadásának köszönhetem, hogy a *História* szerkesztősége 1984-ben és 1985-ben két cikk megírására kért fel Dzsingisz kán hadseregszervezetéről és a kán államának katonai felderítéséről.⁶ Ez a két cikkem hívta fel a nagy turkológus, Mándoky Kongur István figyelmét rám, már jóval azelőtt, hogy személyesen találkoztunk volna. Mándoky elhatározta, hogy amennyiben megismerkednék, biztatni fog arra, hogy terepen végezzek kutatásokat ázsiai nomádok között, és támogatni fog ebben a tevékenységemben. Így a Dzsingisz kán iránti érdeklődésem, a róla írott cikkeim jelentős szerepet játszottak abban, hogy a következő évtizedekben a honfoglaló magyarok régészeti leleteinek néprajzi párhuzamait kutathattam az ázsiai nomádok között.

Abban az időben a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában dolgoztam. A Móra Ferenc Könyvkiadónál akkoriban jelent meg a történelmi regényem Spártáról. Ennek a könyvnek a honoráriumából az IBUSZ Utazási Irodával turistaként elutaztam az Üzbeg Szovjet Köztársaságba. Ez volt az első ázsiai utam. Taskenti orosz idegenvezetőnk rajongott a magyarságért és Magyarországért. Ő hívta fel a figyelmemet arra, hogy milyen szép feladat lenne végigjárni a nagy Kelet-kutató, Vámbéry Ármin útját a Kara Kum sivatagon keresztül, Khívába, Bokharába és Szamarkandba. Megbeszéltük, hogy megpróbálunk megszervezni egy ilyen utat. Nem volt arról tudomásom, hogy akkoriban ez teljesen lehetetlen. A sivatagi út közönséges halandók számára a szovjet időkben tiltott volt, és elképzelhető, hogy még ma is az. Mégis fontos volt ez a terv: elindított későbbi ázsiai útjaim felé.

Vámbéry Ármin magyar orientalista, egyetemi tanár, akadémikus (1832–1913).

Forrás: <https://hu.wikipedia.org>

Addig is, amíg utazási terveim megvalósulhattak, íróasztal mellett kerestem a honfoglaló magyarok temetkezési szokásainak eredetét, néprajzi párhuzamait. Különösen érdekelt, honnan származhat a honfoglalók ezüst-aranszememes-maszkos halotti arctakarója. Ugyanis ezeket a magyar és szovjet tudomány finnugor eredetűnek kiáltotta ki. Az 1900-as évek elején Karjalainen finn néprajzos írt le ilyen sajátos

halotti arctakarókat az osztjákoknál. Ha az ősmagyar halotti maszk valóban finnugor eredetű lett volna, akkor ez a régészeti bizonyíték oktalanná tette volna a magyarok török eredetét egyértelműen valló Vámbéry Ármin tevékenységének kutatását, útjának bejárását. Ezért foglalkoztam a kérdéssel. Vizsgálódásaim során régészeti bizonyítékokat találtam arra nézve, hogy ez a szokás Közép- és Belső-Ázsiából, hun-türk közvetítéssel jutott el Nyugat-Szibériába és az Urál-vidékre a finnugor népekhez, majd az avarokkal, a honfoglaló magyarokkal érkezett a Kárpát-medencébe. Mindezt meg is írtam. Tanulmányaim magyar és külföldi akadémiai folyóiratokban jelentek meg. (Lásd lejjebb, 23. jegyzet.) Azt a feladatot tűztem magam elé, hogy ennek a temetkezési szokásnak nemcsak a hun-türk származását, hanem esetleges néprajzi párhuzamait is a török népek között kimutassam. Kerestem azokat a magyar őstörténettel foglalkozó tudósokat, akik segíthetnének kutatásomban. Ahogy fentebb jeleztem, sikerült találkoznom egyik legjelentősebb későbbi támogatómmal, Mándoky Kongur Istvánnal, a Nagykunszágból származó turkológussal, aki a magyarországi kun emlékeket és azok közép- és belső-ázsiai nyelvi, történeti és néprajzi kapcsolatait kutatta. Ő már sajnos nem él. Megragadom az alkalmat, hogy itt megemlékezzek róla.

Mándoky Kongur István az 1980-as években Budapest 8. kerületében, egy szükséglakásban élt feleségével, a kazak Mándoky Ongajssal együtt. Ott találkoztam vele először. Várta a hozzám méltó lakás kiutalását, de ez évekbe tellett. Turkológusként a Magyar Tudományos Akadémia belső-ázsiai kutatócsoportjában dolgozott. Nézetei a magyarok eredetéről, a magyar-török kapcsolatokról erőteljesen szemben álltak az akkoriban hivatalos, kizárólag a finnugor eredet elfogadó hivatalos álláspontokkal. Mándoky véleményét gyakran ki is nyilvánította, esetenként elég gorombán. Mindez nem segítette őt sem tudományos előrehaladásában, sem normális életfeltételei megteremtésében. Később aztán a Bartók Béla úton kapott olyan lakást, amelyben kényel-

Mándoky Kongur István nyelvész,
turkológus (1944–1992)

mesen élhetett feleségével, és amelyben elért hatalmas, jórészt külföldi útjain gyűjtött turkológiai, néprajzi szakkönyvtára. Bárhol is élt Mándoky Kongur István, lakása mindig zárandókhelye volt azoknak a hivatásos és amatőr kutatóknak, illetve érdeklődőknek, akik a magyar honfoglalással, a magyarság nomád, türk-hun eredetének kérdéseivel és az ősmagyarság keleti kapcsolataival foglalkoztak.

Nagy elődjéhez, Vámbéry Árminhoz hasonlóan, Mándoky is szerette tanítványait odahaza fogadni. Keletről hozott szokásként mindig forró teával és teasüteménnyel fogadta őket.

A vendégeket Isten küldi a házadba – szokta mondani.

Mándoky Kongur Istvánt gyermekkorában még édesapja, a jó módú kun gazdaember és lótenyésztő – aki egy időben Karcag polgármestere volt – bízta arra, hogy keresse Ázsiában népének, a kunoknak eredetét. Sokszor mondta fiának: ei kell utaznod Keletre, találkoznod kell azokkal, akiknek őseitől mi is származunk! A kisfiú megjegyezte édesapja szavait. El is határozta, hogy egész életében a kunok-kipcsakok nyelvét, történetét, életmódját fogja tanulmányozni, Magyarországon és Keleten.

Mándoky Kongur István életcéljának megvalósítása nem volt egyszerű. A „kulák származású” fiút gimnáziumba sem vették fel, mezőgazdasági technikumot végzett. Azonban már 10 éves korában a karcagi múzeumból kikölcsonőzte a török nyelvek tanulmányozásához szükséges könyveket. A keleti nyelvek tanulmányozásában az akkoriban iskoláinkban kötelező orosz nyelv is segítette. A Karcag közelében állomásozó szovjet egységekben szolgáló kazak és karacsáj-balkár katonáktól vette első kipcsak-török nyelvleckéit. Középkisiskolai tanulmányai elvégzése után be akart jutni a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Belső-ázsiai Tanszékére. Természetesen ez sem ment könnyen. Egy ideig lótenyésztőként és lovas trénerként dolgozott. Később, amikor egy alkalommal – immár híres emberként – fellépett a kazak televízióban, trefásan megjegyezte, nem tudja bizonyosan megmondani, hogy a lótenyésztésben vagy a turkológiában ismeri ki jobban magát. Lóversenyeket nyert Kazahsztánban, Kirgíziában és a Mongol-Altaj kazakjai között is. Felesége, a kazak Mándoky Ongajsa mesélte, hogy férje odahaza deszkából összeeszkábált egy „lótútnazatot”, és azon üldögélve szeretett olvasni és gondolkodni a szobájában.

Németh Gyula professzor – a szintén kun származású neves turkológus, a magyar honfoglalás kor nagy kutatója – segítette földijét abban, hogy bejusson az Eötvös Loránd Tudományegyetemre. Így lett Mándokyból minden akadályozó körülmény ellenére turko-

lógus. Kazak nyelvi tudását egyetemista korában az itt tanuló mongóliai kazakok körében fejlesztette. A török világba tett számos utazását a Mongol-Altaj kazakjainak meglátogatásával kezdte. Fontos néprajzi, nyelvészeti adatokat gyűjtött közöttük az 1970-es évek második felében. Utazásait egész tudományos pályája során folytatta. Eljutott a török világ minden részére. Harminc török nyelven írt, olvasott, beszélt és tartott előadásokat. A kun nyelv magyarországi emlékeiről szóló disszertációjával szerezte meg a „nyelvtudományok kandidátusa” rangot.

Mándoky szembement a hivatalos szovjet és magyar akadémiai felfogással: tévesnek tekintette az akkor elfogadott tudományos álláspontot. Nemcsak a kunok rokonságát kereste a török népek között, hanem a magyarokét is. Hivatalosan még ma is csak háromszáz török kölcsön szó van a magyar nyelvben. Mándoky már első, a mongóliai kazakok között végzett kutatásai során ezer ilyen szót talált. Tudományos álláspontja miatt sok támadás érte idehaza. Ahogy mondani szokták, más, küldetéstudattal rendelkező emberekhez hasonlóan, ő sem volt próféta a saját hazájában. Külföldön sokkal komolyabbak voltak a sikerei. A Baskír és Kirgiz Tudományos Akadémia tagjai közé választotta.

Mándoky Kongur István tudományos kutatói felkészültsége nagyon magas szintű volt. Széles körű tájékozottsággal rendelkezett a nyelvészet terén, és számos török nyelven beszélt, anyanyelvi szinten. Nem csoda, hogy megharagudtak rá a nála jóval kevesebb tudással rendelkezők, akiknek hibáit Mándoky észrevette és kijavította.

Ő hozta vissza a magyar eredetkutatásba a finnugristák által onnan az oszmanológia világába kiszorított turkológiát. Nem volt szobatudós. Azt hangoztatta, hogy ötvenéves koráig járja a világot, majd azután írja meg nyelvészeti és néprajzi munkáit. Igen sajnálatos és szomorú, hogy 1992-ben bekövetkezett hirtelen halála ezen elképzelése megvalósításában megakadályozta.

Mándoky nagyon komoly nyelvészeti és néprajzi kutatásai mellett egyike volt azoknak, akik elsőként kezdtek foglalkozni hazánkban hagyományörzéssel, Nemezkészítőket, jurtaépítőket, a lovas nomád életmódot és harcművészetet bemutató kiállításokat, rendezvényeket támogatott. Mindezek a tevékenységek napjainkra igencsak divatba jöttek Magyarországon, de a nyolcvanas években szinte tiltottnak számítottak.

Első találkozásunkkor Mándoky arra a kérdésemre, hogy miért nem lehet Magyarországon a magyarság török kapcsolatait kutatni, azt felelte:

– Tudománypolitikai, politikai okai vannak ennek. Hivatásos tudós nem kap engedélyt arra, hogy ezekkel a kérdésekkel foglalkozzon.

Elmondta, hogy az ázsiai török népek legtöbbször a Szovjetunióban él. Szerinte Moszkvában nem engedték a magyarságnak ezekhez a népekhez való kapcsolását, nehogy a Szovjetunió déli részét hivatalosan is török népek hatalmas sávja vegye körül. Sztálin beavatkozása óta a tudományba a „hun” és „török” nevet nem volt tanácsos kimondani a szovjet tudományos életben és a népi demokráciákban sem. A kutató, aki ezt mégis megtette, a karrierjét kockáztatta. Mándoky Kongur István is megbélyegző jelzöt kapott. Kiképzették pántöröknek.

Találkozásunkkor elmondta, hogy felfigyelt a *Históriában* 1985-ben megjelent, *Otrári katasztrófa* című cikkemre Dzsingisz kán katonai felderítéséről. Láttam, hogy jók az ismereteim Ázsia történetéről. Biztatott, hogy utazzam Ázsiába, írjam le, amit látok és tapasztalok, ő majd megvéd, és előáll a saját ászaival. Útjaimat támogatni fogja, megszervezi, hogy legyenek helyi kísérőim, akik nélkül lehetetlen Ázsiában dolgozni. Közép- és Belső-Ázsiában az ismeretségi köre hatalmas...

Elmondtam Mándokynak, hogy a honfoglaló magyarok finnugor eredetűnek kiképzett halotti maszktípus belső- és közép-ázsiai régészeti és néprajzi párhuzamait keresem. Kérdeztem, nem találkozott-e ezzel a szokással keleti útjai során a török népek körében. – Nem te vagy az első, aki ezt kérdezi tőlem – válaszolta. – Több, a magyar honfoglalással foglalkozó komoly tudós munkáját nehezíti a finnugor szemfedő. Annyit mondhatok neked, hogy a szokás régészeti bizonyítékainak párhuzamai Kína határvidékén, a hun utód népek között szinte mindenütt a mai néprajzban is élhetnek. A Mongol-Altaj kazakjai még a nem is oly távoli múltban ilyen szemfedővel temették el a tekintélyes halottaikat.

Végül a következőket mondta:

– Szívesen támogatom kutatásodat és utadat a mongóliai kazakokhoz, de csak akkor, ha megígéred, hogy viszel magaddal jó fényképezőgépet. A fénykép a tudományban elsőrendű bizonyíték.

Mándoky Kongur István tehát mindjárt első találkozásunkkor arra biztatott engem, hogy terveim szerint az ázsiai nomádok között keressék és kutassák a honfoglaló magyarok régészeti leletei életének keleti párhuzamait. A továbbiak során nemcsak tanácsokkal támogatta expedíciós terveimet a mongóliai kazakok közé, hanem mellém adta legjobb helyi kísérőit is, akik másfél évtizeden át segítettek kutatásaimban a Mongol-Altaj kazakjai között, majd Kazahsztánban.